

УДК 37(092) Номис: 821.161.2

Шумейко З. Є.
Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г. Шевченка

ПРОВІДНІ НАПРЯМИ НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАТВІЯ НОМИСА (СИМОНОВА)

У статті зроблено спробу проаналізувати просвітницьку діяльність видатного фольклориста, етнографа, мовознавця, педагога, громадського діяча Матвія Номиса (Симонова). Схарактеризовано основні напрями творчої діяльності Матвія Номиса в умовах національно-культурного відродження: літературно-художній та фольклорно-етнографічний; організаційно-адміністративний і педагогічний; громадсько-просвітницький. Визначено головні етапи формування його педагогічної концепції, схарактеризовано зміст діяльності; досліджено основні педагогічні ідеї Матвія Номиса, його внесок у розвиток вітчизняної педагогічної думки.

Ключові слова: педагогічні ідеї, просвітницька діяльність, директор, повітове училище, гімназія, художні твори.

Соціально-економічні та політичні перетворення в українському суспільстві к. ХХ – поч. ХХ ст., прагнення до розбудови власної держави й реформування економіки, бурхливий розвиток міжнародних відносин, реформи у сфері освіти, спрямовані на її гуманізацію, призвели до консолідації національно свідомих сил.

Зростання національної самосвідомості призвело до усвідомлення необхідності перегляду усталених поглядів на національну систему освіти й виховання. Звернення до вітчизняної історії педагогіки дає можливість узагальнити і систематизувати попередній досвід, визначити традиційні пріоритети, значущі для сучасності, творчо трансформувати їх відповідно до умов сьогодення. Проте вивчення історії української освіти неможливе без визначення внеску окремих педагогічних персоналій у цей процес, осмислення їхньої ролі у формуванні педагогічних концепцій, застосуванні виховних методів, в освітянській діяльності.

Серед визначних особистостей, діяльність і творча спадщина яких потребує такого вивчення – постать Матвія Номиса, етнографа, фольклориста, мовознавця, педагога, письменника, який зробив значний внесок у розвиток національно-культурного відродження України.

Вивчення загального стану дослідження персоналії Матвія Номиса дало змогу виявити значний інтерес дослідників до його творчості (літературознавчі, мовознавчі, етнологічні, педагогічні, культурологічні аспекти). Дослідники к. ХІХ – поч. ХХ ст. (Михайло Возняк, Михайло Грушевський, Сергій Єфремов, Володимир Науменко, Михайло Сумцов,

Іван Франко) звертали увагу на етнографічну й літературну спадщину митця. У II пол. ХХ ст. окремі аспекти його діяльності аналізували Петро Одарченко, Михайло Пазяк, Борис Струмінський, Юрій Шевельов. Деяким аспектам викладацької діяльності Матвія Номиса у Ніжині присвячені роботи Григорія Самойленка, на Полтавщині – Алли Лимар. Проте фактично внесок Матвія Номиса в становлення української педагогічної науки, національної системи освіти, освітньо-культурної практики до сьогодні залишається недослідженим.

Отже, **метою** цієї **статті** є аналіз основних етапів і напрямів педагогічної діяльності Матвія Симонова (Номиса), дослідження його внеску в розвиток вітчизняної системи освіти.

У середині ХІХ ст. в умовах колонізаторських режимів Російської й Австрійської імперій посилювався інтерес громадськості до проблеми національного відродження, дослідження минулого українського народу з метою осмислення історичної долі і створення концепції його розвитку. Формування національної інтелігенції, виникнення низки громадських організацій, розбудова вітчизняної мережі середніх і вищих навчальних закладів стали поштовхом до реорганізації освітньої системи, розробки власної освітньої концепції.

На основі аналізу соціально-політичних, економічних, культурологічних аспектів розвитку українського суспільства нами було виявлено основні чинники формування педагогічних поглядів Матвія Номиса: 1) родинне виховання на національних традиціях; 2) особистий приклад батька, усвідомлення ним необхідності отримання його дітьми освіти; 3) система і зміст навчання у закладах освіти, які закінчив Матвій Номис, розуміння потреби реформування вітчизняної системи освіти; 4) авторитет професорсько-викладацького складу Університету Св. Володимира, а також навчальних закладів, де Матвій Номис починав свою педагогічну діяльність; 5) вплив прогресивних громадських, наукових і культурних діячів того часу (Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Ганни Барвінок, Опанаса Марковича).

Алла Лимар на основі вивчення архівних та опублікованих матеріалів, що стосуються приватного життя Матвія Симонова (Номиса), визначила такі основні етапи його життя: дитинство та юність (1823–1844), київський (1844–1848), ніжинський і немирівський (1848–1855), петербурзький (1855–1865), псковсько-катеринославсько-волинський (1865–1869), лубенський (1870–1901) [1, с. 8].

Загалом, погоджуючись із періодизацією дослідниці, ми виділяємо п'ять етапів у формуванні й становленні Матвія Номиса як ученого, педагога, громадсько-освітнього діяча: I період (1823–1831) – дитинство письменника – час, коли були закладені основи національного самоусвідомлення, сформувались основні світоглядно-ціннісні орієнтири. II

період (1831–1848) – час здобуття освіти, перші кроки в педагогічній, науковій, творчій сферах. III період (1848–1855) – початок педагогічної діяльності, робота у Ніжинській й Немирівській гімназіях, формування поглядів на систему освіти. IV період (1855–1869) – державна служба, співпраця з журналом “Основа”, початок літературної діяльності. V період (1872–1877) – робота на посаді директора Лубенської гімназії. Практичне втілення педагогічного і життєвого досвіду, узагальнення знань, формулювання власної педагогічної концепції.

У процесі дослідження нами було проаналізовано зміст педагогічних поглядів і визначено основні напрями творчої діяльності Матвія Номиса в умовах національно-культурного відродження другої половини XIX ст.: літературно-художній та фольклорно-етнографічний; організаційно-адміністративний і педагогічний; громадсько-просвітницький.

Літературно-художній та фольклорно-етнографічний напрям представлений перш за все творчою діяльністю Матвія Номиса як письменника. Оповідання й нариси митця є важливим джерелом для дослідження системи народної освіти в XIX ст. Художні твори мають виразний етнографічний характер і автобіографічну основу, що дає змогу сформулювати уявлення про формування світогляду митця, його педагогічних поглядів і громадянської позиції. Літературною діяльністю Матвій Номис почав займатися в Петербурзі, де мешкав з 1855 року. Перші твори письменника з'явилися в кінці 1858 року, коли він змушений був відійти від справ (з 30 жовтня 1858 року по 31 січня 1859 року) у зв'язку з хворобою очей: “Читати і писати не можна, нудно, згадуєш Малоросію, давні роки, розповіді різні... Лежиш, як пеньок, якісь кола скачуть перед очима – туга! Я і надумав олівцем записувати потроху різне, що згадувалось... На Паску, перед поїздкою в Малоросію, дещо переклав на російську мову (писав Матвій Номис українською мовою – З.Ш.) і надіслав у Руську Бесіду” [2, с. 5].

У період з к. 50-х – поч. 60-х рр. XIX ст. письменник написав такі твори: “Уривки з автобіографії Василя Петровича Білокопитенка”, оповідання “Дід Мина і баба Миниха” і “Тітка Настя”, кілька етнографічних розвідок. Окреме видання його творів, яке вийшло друком у 1900 році, починається заміткою “З дитячих і юнацьких спогадів автора”, яка подає відомості про особливості родинного виховання в тогочасних українських сім'ях, специфіку тогочасної системи освіти, зміст і методи навчання.

Фольклорно-етнографічна робота полягала в упорядкуванні збірки паремійного матеріалу “Українські прислів'я, приказки і таке інше” [5], що є своєрідним кодексом правил, якими людина має керуватися у повсякденному житті. Вони є узагальненою пам'яттю народу, висновками з життєвого досвіду; прислів'я і приказки дають змогу сформулювати погляди українців на етику, мораль, релігію, історичні й політичні події. Збірка стала результатом тривалої пошуково-збиральної роботи, проведеної

кількома фольклористами й етнографами, найбільший внесок у яку, на думку дослідників, зробив Опанас Маркович. Матвій Номис упорядкував збірку, вперше в українській фольклористиці застосувавши тематичний принцип, а згодом, у 1864 р., видав її друком.

Михайло Пазяк поділив зміст збірки на дві частини: більша – прислів'я і приказки, менша – загадки [3]. Упорядник розподілив прислів'я і приказки за двадцятьма темами, що відображали відповідні ділянки життя, праці, побуту, звичаїв, світогляду народу: вірування, явища природи, історичне минуле, соціальні відносини, різні моральні вади, розумові здібності людини, родинне життя, молодість, старість, здоров'я, хвороби, смерть, дозвілля та інше.

Організаційно-адміністративний і педагогічний напрям позначився педагогічною діяльністю у ролі приватного вчителя і викладача. Початок педагогічної діяльності Матвія Симонова (Номиса) пов'язують з 1844 р., коли він закінчив з відзнакою Полтавську гімназію і прагнув продовжити навчання, але батько був проти і відмовив йому в підтримці й допомозі. Тому Матвій Номис вступає на словесний факультет Київського університету на державний рахунок і починає займатись приватним вчителюванням. На останньому році навчання він був відрахований з університету і призначений учителем парафіяльного училища в с. Пржевальське Ковельського повіту Волинської губернії. Прибувши на місце, він з'ясував, що учнів в училищі немає, тому він просив дозволу повернутись до навчання. Після закінчення університету він мав стати вчителем одного із середніх навчальних закладів Київського навчального округу. Матвій Симонов розпочав свою педагогічну діяльність у Ніжинській (1848-52 роки) і Немирівській гімназіях (1852-55 роки). З 1855 року понад п'ятнадцять років він перебував на різних державних посадах, а з 1872 року очолює Лубенську гімназію в Полтавській губернії, бере участь у діяльності губернських комісій з налагодження освітньої мережі в повіті. Оскільки Матвій Номис був першим директором, йому довелось організовувати роботу навчального закладу з нуля: дбати про матеріальне забезпечення, організацію навчального процесу, укомплектованість педагогічними кадрами, накопичення навчально-методичних фондів. Під час виконання обов'язків директора він вирішував нагальні проблеми, дбав про підвищення престижу Лубенської гімназії. Свої погляди на проблему організації роботи, специфіку управління навчальними закладами й особливості навчального процесу Матвій Номис виклав у праці "Замітки до ювілейної з нагоди двадцятип'ятиліття Лубенської гімназії записки" [4].

Громадсько-просвітницький напрям характеризується активною діяльністю, спрямованою на розбудову національної науки й культури, піднесення української національної свідомості. Активна подвижницька діяльність в основному припадає на петербурзький період життя Матвія

Номиса. Вона була пов'язана з адміністративною, видавничою й редакторською роботою в друкарні Пантелеймона Куліша і журналі "Основа"; з участю у створенні словника української мови, з обговоренням питань стильового розвитку української мови, проблем правопису; з участю в організації і проведенні громадських заходів, що відбувалися в місті; з популяризацією української культури через організацію магазину української моди; з участю в організації "Тарасової книгарні".

Дослідження педагогічних ідей і просвітницької діяльності Матвія Номиса дає змогу стверджувати, що для світоглядних позицій педагога характерні філософія романтизму і прагматизму, гуманістична спрямованість і демократичні орієнтири, пріоритет загальнолюдських і національних цінностей, відданість науці, схильність до визначення принципів і фундаментальних її проблем, синтетичності й глибоких узагальнень наукової думки, поміркованість і толерантність. Теоретичний зміст педагогіки Матвія Номиса базується на принципах реалізму, антропоцентричності, гуманізму, народності виховання, соціокультурної детермінованості, активності людської свідомості, ідеї широкого значення рідної культури загалом, фольклору, мови і літератури зокрема як педагогічного засобу пізнання.

Безумовно, педагогічні ідеї Матвія Номиса не становлять цілісної, логічної, структуровано обґрунтованої концепції, яка б за своїм змістом належала до одного з провідних напрямів педагогічної думки. Відповідно до цього погляди педагога щодо національного питання, школи, навчання і виховання є часом стихійними, а то й невпорядкованими.

Матеріали дисертації свідчать про незаперечне й вагомe значення педагогічного феномену і спадщини Матвія Номиса для сьогодення, можливості її використання у сучасній освітній практиці.

Пріоритетними напрямками впровадження педагогічних ідей та досвіду Матвія Номиса в сучасну освітню практику можна вважати: розвиток і актуалізація його педагогічних ідей в сучасних наукових пошуках вчених та у досвіді педагогів-практиків; вивчення його творчої спадщини у вищих та загальноосвітніх навчальних закладах; дослідження маловідомих фактів життя й діяльності вченого, ознайомлення громадськості з художніми і науковими працями; пропаганда творчої спадщини Матвія Номиса.

Використана література:

1. *Лимар А.* Матвій Терентійович Симонов (Номис): життя, культурно-наукова, громадська та педагогічна діяльність: автореферат дисертації ... канд. істор. наук / А. Лимар. – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.
2. *Номис М.* Отрывки из автобиографии Василия Петровича Белокопытенка / М. Номис.– М., 1858.
3. *Пазяк М. М.* З історії збирання, систематизації та видання прислів'їв і приказок / Михайло Пазяк // Народна творчість та етнографія. – 1977. – № 5. – С. 78-86.

4. *Симонов М.* Заметки к юбилейной по случаю двадцатипятилетия Лубенской гимназии записки / М. Симонов. – К., 1898. – 39 с.
5. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники Опанаса Марковича і других. Впорядкував і видав Матвій Номис. Перевідав Дмитро Гулей. – Торонто–Київ : Друкарня Бескид, 1993. – 612 с.

ШУМЕЙКО З. Е. Ведущие направления научно-просветительской деятельности Матвея Номиса (Симонова).

В статье проанализирована просветительская деятельность выдающегося фольклориста, этнографа, языковеда, педагога, общественного деятеля Матвея Номиса (Симонова). Охарактеризованы основные направления творческой деятельности Матвея Номиса в условиях национально-культурного возрождения: литературно-художественный и фольклорно-этнографический; организационно-административный и педагогический; общественно-просветительский. Определены основные этапы формирования его педагогической концепции, охарактеризовано содержание деятельности; исследованы основные педагогические идеи Матфея Номиса, его вклад в развитие отечественной педагогической мысли.

Ключевые слова: педагогические идеи, просветительская деятельность, директор, уездное училище, гимназия, художественные произведения.

SHUMEYKO Z.Y. The leading areas of scientific and educational activities of Matviy Nomys (Simonov).

In this articles the author tries to analyze the educational activities of prominent folklorist, ethnographer, linguist, educator, social activist Matviy Nomys (Simonov). Author determined the main directions of Matviy Nomys' creativity in terms of national and cultural renaissance: literary and artistic, folklore and ethnography; organizational, administrative and teaching; education. The author tries to identify the key stages of the formation of his pedagogical concepts, to characterize content of the activity, the basic pedagogical ideas of Matviy Nomys, his contribution to the development of educational thought.

Keywords: teaching ideas, education, director, district school, high school, works of art.